

Planlama Mesleğine ve Planlama İlkelerine Etik Açısından Eleştirel Bir Bakış

Yard. Doç. Dr.,
İzmir Yüksek Teknoloji
Enstitüsü

Yavuz DUVARCI

Etik (Ethics) kavramı değerlerin (kültürel, sosyal, iş ve hukuki) “çelişkisini” çağrıştırmakla birlikte bunların çözümüne de davet edici, davranış optimizasyonu ile ilgili felsefi bir alandır. Kökü erdemli davranışın belirlenmesi için çıkartılan din temelli ahlak veya din temelli olmayan ahlak (Kant’ın On Evrensel Ahlak Uyarısı) kurallarından gelir. Ahlak konusuna dahil olduğu için modern düşüncede bilim alanına giremeyecek bir konu gibi algılanmıştır. Halbuki, en temelinde, sosyal ve kurumsal sistemlerin işlemesi için geçerli olan Faydacılık (Utilitarianism) ilkeleri geçerlidir. Ancak, bugün bilimin insanlığa etkilerinin araştırıldığı sahalarda bilimle içiçe geçmiş bir durumdadır. Mesleki Etik konusunun küresel boyutta ortaya çıkışı Batı kaynaklıdır; devlete olan güvenin önemli ölçüde sarsıldığı yıllar olan ve günümüze kadar etkileri süren 1970’lerdeki Watergate skandalı’na kadar çok önemli bir konu olarak literatürde yerini alamadı (Patton & Sawicki, 1986: 33). Öncesinde ilgi ağırlıklı “teknik” konular üzerindedir. Gerçekte, etik kaygılar diğer “asıl” konuları kenarından süsleyen konular olmayıp, doğrudan insanın yaşamına ve toplumun düzenine yönelik, “hayati” meselelerindedir. Belki, bu yüzden, etik kaygılar ve çelişkiler en sık insan yaşamını doğrudan ilgilendiren alanlarda, tıpta (hastanın yaşam mücadelesi), hukukta (hak arama, ceza), inşaat mühendisliğinde (sağlam bina ve yapılar) ve askeriyede (savaş) gözlenmektedir. Çoğu, canlılığın temel sorunlarına işaret ettiğinden ‘bioethics’ (yaşam etiği) genel başlığı altında işlenen konular olmuştur. Sadece insan-insan ilişkisini değil

insan ile diğer canlılar, doğa (hatta cansız doğa) arasındaki ilişkiyi düzenlemeyi görev edinir.

Gerek özelden gerek kamuda çalışıyor olalım icra ediyor olduğumuz mesleğimizin, özellikle meslek olarak başarısını da etkileyen, hala bazı etik açmazlar ve problemlerin olduğunu bilmemiz gerekiyor. Etik açmaz, burada çelişki içindeki konulardan mutlaka birinin haksız değerinin haklı çıkarılması anlamında çözüme işaret etmez. Büyük olasılıkla iki birbiriyle çelişik konu (etik sorunsal veya kaygı) kendi açılarından haklı pozisyonadadır. Bu yazıda ana amaç, etik açıdan sorgulanması gereken ne tür sıkıntılar olduğunu, üzerinde tartışılması gereken konuların ne olduğunu, kavram sapmalarını ve bunların yerlerine işaret ederek, nereye yönelmemiz gerektiğidir.

Etik, pratik çözüm önerilerinden çok insana bir bakış açısı kazandırır. Genelde sosyal yaşam için gerekli olduğu kadar mesleki yaşam için de geçerli bir felsefi öz sunar. Ancak, bu, “derin felsefeler” içine girmeyi de gerektirmez. Tersine, ilkeler çoğu zaman basit ve evrenselidir (Hosmer, 1996: 24). Çelişki durumunda, en iyi yolu bulmaya yardım eden ilkeler bütünüdür. Haklı olan her zaman en iyi sonucu veren demek olmadığı gibi, yanlış olarak kabul edilen her zaman kötü sonucu veren değildir. Etik ile ilgili eğitimde en temelde bu ayrımların farkında olmak gerekir. Temelde iki doğrultuda etik bakış vardır: Deontolojik (meslek/görev ahlakı) anlamda etik, “haklar” bağlamında neyin doğru veya yanlış olduğu sorunsalı ile ilgilendirirken, Teleolojik etik, “sonuçlar” bağlamında neyin iyi veya kötü olduğu ile ilgilendirir, ve bir

uygulamanın sonuçlarının ne olacağına bakar (consequentialist ethics) (Howe, 1994: 32). Deontolojik etik açısı davranışların yalnız sonuçlarıyla değil daha çok davranışın kendisi, yapılış şekli ile de ilgilidir. Halbuki, “sonuca göre değerlendiren” Teleolojik etik bakış açısı (consequential) daha çok sonuçta elde edilecek artılar ve eksilerle ilgilenir ve bu anlamda, ileride değinilecek olan, “Faydacı” (utilitarian) bir görüntü çizer. Basit bir örnek vermek gerekirse; Teleolojik açıdan bakan biri, eğer teröristin iyi bir amaç uğruna şiddete başvurduğuna inanıyorsa, terörist eylemin haklı bir eylem olduğuna inanabilir. Deontolojik bakış açısına inanan ise amaç ne olursa olsun şiddet yolu ile yaklaşan birine (haklı bir ülkü için bile olsa) hak vermeyecektir, ve sonucu iyi olsa da önem vermeyecektir. “Sonuççu” plancı daha politize olmuş bir profili ortaya koyarken, deontolojist daha muhafazakar ve teknisyen bir tipi çizer. İleride bu konu üzerinde daha geniş durulacaktır.

Her iki bakışa da hitabedecek biçimde şehir planlamasında şu alt alanlarda etik konuların netleşebileceği ve irdelenebileceği söylenmiştir: Politika Analizi Etiği, Planlama Etiği, Çevre (veya Ekoloji) Etiği, İş Etiği, Sağlık Etiği ve diğerleri biçimindedir (Patton & Sawicki, 1986: 35). Yer kısıtlılığı olan bu makalede, etik gibi oldukça geniş ve diğer konularla içiçe geçmiş bir konuda hemen her konuya değinmek mümkün olamayacaktır. Bunun yerine, planlamanın etikle ilgili üç temel boyutunda ortaya çıkabilecek önemli ve bir çok meselenin çözümünde anahtar rol oynayabilecek bazı konuların altı çizilecektir. Bu çalışmada, Şehir Planlamasında etik sorgulamanın, her meslek dalı için de geçerli olabilecek şu üç temel düzeyde ele alınabileceği düşünülmüştür:

- Planlama mesleğine (meşruiyetine) ilişkin etik sorgulama,
- Pratiğe (icraata ve şehircilik ilkelerine) ilişkin etik sorgulama,
- Mesleğin çalışma esasları ve meslektaşlar arası ilişkilere dair etik sorgulama.

İlki, mesleğin sorgulaması, planlamanın meslek olabilme ‘icaplarını’ yerine getirip getirmemesiyle ilgili olup, özgün bir meslek kategorisi olmayı hak edip edemediğiyle ilgili etik sorgulama alanıdır. İkincisi, pratiğin etik sorgulaması (planlamaya konu olan yerleşmeye karşı, topluma karşı) doğru planlama yapmayla ilgilidir ve mesleğin uygulanış

sürecinin teknik yönü olup, bilimsel esaslara göre ve kabul edilen yöntem ve ilkelere uygun yapıлып yapılmadığına, ne derece doğru bilgiyle ve bu bilginin doğru, yerinde kullanılmasına bakar. Plan, politikalarının değişik çıkar gruplarına ve çevreye olan etkileri konusu da bu kapsam altında düşünülebilir. Ve, her meslek için geçerli olan üçüncüsü ise, kurum ve işyerlerinde, çalışma esaslarına, ilkelerine uygun davranış biçimleri ve meslektaşların (veya diğer mesleklerle) ilişkilerinin düzenlenmesine yönelik olmalıdır. Etik ilkeler gerçekte, yazılı olan “hukuki” yükümlülüklerden çok “sosyal baskılar”dan oluşur. Böyle olmakla birlikte, meslektaşları yönlendirebilmek amacıyla yazılı hale getirilmesi gereksinmiştir. AICP (American Institute of Certified Planners) tarafından 1981’de Etik kuralları ve Mesleğin Yürütülmesi (Code of Ethics and Professional Conduct, 1994) yayınlanmış, ve şu temel ilkelerin altı çizilerek açıklanmıştır:

- Dürüstlük (Honesty)
- Hakkaniyet (Duties of justice)
- Hesap verebilirlik (Accountability)
- Kamu yararına hizmet (Serving the public interest)

Bunlardan ilk üçü hemen her mesleğin genel ilkeleri olup, kamu yararına hizmet planlamaya biraz daha özel olduğundan ileride tekrar üzerinde durulacaktır. Benzer bir bakış açısına göre, Tablo’da AICP’nın planlılar için farklı düzeylerdeki gerçek ve tüzel kişiliklere karşı belirlediği etik yükümlülükler ve bunlarla ilgili ilkeler özet olarak sunulmuştur. Tablo’da yer alan kalemler aşağı yukarı her yerde kabul edilmiş evrensel konulardır.

Gerçekte Etik ilkelerin ortaya çıkışı ve gelişimine tarihsel bazda bakıldığında çeşitliliği çoktur (Hosmer, 1996: 28-31): Bencil Çıkar (Protagoras, MÖ 481-411), Kişisel Meziyetler (Aristo, MÖ 384-322), Dini Emirler (St. Augustine 354-430 ve Thomas Aquinas 1225-1274), Yönetim Gereklilikleri (Hobbes 1588-1679 ve Locke 1632-1704), Faydacılık (Bentham 1748-1832 ve Mill 1806-1873), Evrensel Ödevler (Kant 1724-1804), Birey Hakları (Rousseau 1712-1778 ve Jefferson 1734-1826), Ekonomik Verim (Smith 1723-1790 ve Friedman 1912-), Dağıtıcı Adalet (Rawls 1921-) ve Katkıcı Özgürlük (Nozick 1938-). Bunların herbiri evrensel etik ilkeleri-

“Sonuççu”
plancı daha
politize
olmuş bir
profili ortaya
koyarken,
deontolojist
daha
muhafazakar
ve teknisyen
bir tipi çizer.

nin zaman içinde evrimine, gelişimine katkıda bulunmuşlardır.

PLANLAMA MESLEĞİNİN MEŞRUIYETİ

Planlama mesleği son yıllarda, iç ve dış etkenlerle, bir dönüşüm süreci beraberinde kimliğini de sorgulayan bir arayış içine girmiştir. Dışsal etkenlerin başında ulus sınırlarını aşan küresel değişim rüzgarları, içsel etkenlerin başında ise mesleğin bir yarım yüzyılı bulan geçmiş deneyimlerinde başarıyı yakalayamamış olduğu, hedeflenen planlama ve şehircilik ideallerine varılamamış olduğu hem fikir olunan bir kabuldür. Bir mesleğin “meslek” olabilmeyi hak edebilmesi için en önemli kıstaslardan bir tanesi, mesleğin hedeflediği idealler ile belli bir zaman sürecinde bunları gerçekleştirme düzeyleri arasındaki farka bakılmasıdır (Taylor, 1992: 227-8). Bu fark çok büyükse, o zaman mesleğin kendine ayna tutarak, iç çelişki ve belirsizliklerini çözmeye yönelik bir öz eleştiri mekanizması oluşturması gerekir. Meslek üyeleri, başarısızlık karşısında çeşitli dışsal bahaneler bularak yükü omuzlarından atmak isteyebilir, ancak böyle bir yaklaşım da mesleğin gücü ve misyonunu konusunda şüphe

uyandırır. Yapılması gereken, söz konusu içsel/dışsal etmen ve koşullarla yüzleşmek ve bu koşullara göre mesleği yeniden uyumlandırarak yapılandırmaktır (reform). Bugün içinde ister istemez bulunduğumuz post-modern noktada, örneğin, pozitivistimin sona erdiğini, ve elitist-bilimci plancı tipinin kaybolmaya yüz tuttuğunu söylemek belki gerçekliği tartışılır bir temenni (olması gereken) olabilir (Tekeli 1997: 15), ama asıl yapılması gereken, böyle bir dünyada yeni ve ayakta durabilen güçlü bir plancı tipinin nasıl yaratılabileceğini tartışmaya açmak gerektiğidir.

Artık mesleğin (ve dolayısıyla planlıların) meşruiyetinin tartışıldığı şu zaman diliminde, planlama mesleğinin kendisini ispat edemediği bir konumda, biz planlıların bir takım “teknik beceriler”le donatılması, tekrar plancı-bilimci tipine yönltilmesi (GIS, bilgisayarda çizim ve diğer teknikler, matematik ve istatistik analiz yetenekleri, vb) onların bir işe yarayabileceğine (hatta meslek dışı alanlarda da ekmek kazanması için) dair kanıt olarak bir çıkış yolu olabilir mi gerçekten? Yoksa “nesli tükenmekte” olan bir mesleğin korunması gerekliliği iç güdüsüyle mi mesleğin meşruiyetini savunmaya çalışıyoruz? Amaç, salt “meslekten olan” planlıların (ve mesleğin) bir “çıkar grubu” gibi çıkarını korumak mı olmalı? Yoksa, tersine amaç bir ‘cause’ (başkaları için çalışan) grubu olarak mesleğin kendisini korumak mı olmalıdır? (Taylor, 1992: 228-9) Çelişki; topluma karşı işini yapmayı kendi varlığını korumaya yönelik çalışmalar yapıyorsa, mesleğin varlık sebebi ortadan kalkar. Dahası, mesleğin yerini doldurabilecek pek çok “arazi mesleği” sahaya girmeye hazır beklemektedir (Beatley, 1998: 8). Zaten, “çıkar grubu” gibi davrananlar tanım gereği bir “meslek grubu” da olamazlar. Meslek grubu ise, *de facto*, bir ‘cause’ grubu olmalıdır. Ne var ki, ‘cause’ ilkesi gereği başkaları için meydana getirilen bir meslek grubunun ayakta durabilmesi için de “çıkarlarının” korunmasına gereksinim vardır. Diğer çelişki; Meslek kendi varlığını korumaya yönelik bir çalışma içine girmezse, topluma yararlı olabilme noktasına gelemeden varlığını (diğer rakip mesleklerin de uğraşları sonucu) yitirme durumuna düşebilir. Öyleyse, kendilerinin de çıkarına hareket edilmesinin bu anlamda olumlu bir yanı olabilir (Taylor, 1992: 231).

Şehir planlamanın bir diğer dezavantajı olarak, ve anlaşılmayan meslekler kategorisinde yer alma-

Tablo AICP Planlama Etik Kuralları

Temel Sorumluluklar	AICP Metnindeki Kalemler
Kamuya Karşı	Kamu yararına hizmet Plan kararının uzun vadedeki sonuçlarına duyarlılık Kararların birbirleri arasındaki ilişkilerin gözetilmesi Planlama konularında doğru bilgi verme Kentliye plana etkide bulunmaları için fırsat tanıma Mağdur durumdakilerin seçeneklerinin artırılması Doğal çevreyi koruma
Müşterilere ve İşverene Karşı	Bağımsız mesleki yargıya varabilme Haksız kazanç, iltimas ve rüşvete izin verilmemesi İş dışında şahsi çıkarlar için büronun kullanılmaması Mesleki yetki sınırlarının dışına çıkılmaması İşle ilgili gizli bilginin açıklanmaması
Meslek ve Meslektaşına Karşı	Meslektaş görüşlerinin doğru aktarılması Meslektaş çalışmalarının değerlendirilmesinde adil olunması Mesleki bilgiye olan katkıların, sonuçlarının paylaşılması Planlama problemlerine standart çözüm uygulanmaması Yeni planlılara ve öğrencilere yardımcı olunması Kadın ve azınlığa mensup planlılara fırsatlar yaratılması
Kendine Karşı	Mesleki eğitimini geliştirmesi Mesleki üstünlüklerinin doğru temsil edilmesi Kaynakları olmayan gruplara gönüllü yardım edilmesi

Kaynak: Howe, E., 1997, s. 216

sının da nedeni olarak, birey müşteriye karşı etik sorumluluklarının fazla bulunmaması, tersine geniş bir topluma, kamuya ve tüm bir kente karşı sorumluluklar yüklendiğinden, mesleğin önemi net “görülebilir” kılınmıyor, onu tüm toplum içindeki bireylerin ortak paydasına bölüyor. Halbuki, bu özelliğinden dolayı önemli meslekler kategorisinde yer almalıydı. Planlamanın gerçek birinci görevi, potansiyel gücünü, kendisini topluma anlatması, kendisini “görülebilir” kılmasıdır. İngiltere’de planlılar arasında maaşlı “reklamcı”ların, topluma planlama mesleğini anlatıcıların kiralandığı bilinmektedir (Taylor, 1992: 232). Bu açıdan bakıldığında, planlamanın öncelikle biraz önce tartıştığımız kendi çıkarını gözetken bir “çıkarcı grubu” gibi davranmasında haklılık payı olduğunu söyleyebiliriz. Aksi halde, üyeleri açıklıkla mücadeleyle terk edilen güçsüz bir ‘cause’ grubunun, kamu yararına ve etik ilkelere ne derece uyumlu hareket edip, sağlıklı kararlar alması beklenebilir. Kaldı ki, etik değerlerle fazlaca yüklü, hassas bir yapının oluştuğu bir meslekte, etik kuralların delinmesi, ahlaksız uygulamaların içine girilmesi konusunda bir “cazibe rantı” oluşabilmektedir. Çoğu iyi niyetli planlamanın yanında, bunu fırsat bilen bazı planlılar da muhtemelen çıkmakta, bu rantı çıkar elde etme aracı olarak kullanarak gizli pazarlıklar (iltimas, rüşvet gibi) içine girebilmektedir. Yahut, birey müşteriye hizmet eder hale gelebilmektedir.

Planlamanın Etik Eğitiminin Önemi

Yukarıda sözü edilen “teknik beceriler” elbette olmalı, fakat esasen planlamanın bunlar yapmaz. Öncesinde, farkına varılması gereken, neyi, kim adına, ne hakla yapıyor olduğumuz değil midir? Yaptığımız işin kime ne etkilerinin, sonuçlarının ne derece olacağını farkına varılması da önemli değil mi? ‘Etik’ sözcüğünün sık sık planlama jargonunda kullanılıyor olmasına rağmen, öğrenciye etinin gerçekte ne anlama geldiğinin yönetsel olarak öğretilmemesi garip bir çelişki değil mi? Bugün, ülkemizde hemen hiç bir planlama okulunda, lisans düzeyinde içeriği tamamen etikle ilgili, uygulamada etik problemlere yer veren örnekleriyle zengin bir ders verildiğini görmüyoruz. Etik eğitimden yoksun bir planlama öğrencisine evrensel değerlerden yoksun, salt gerekli teknik bilgiyi veren pozitivist-bilimci bir planlı tipi rolünü biçmiyor mu? Örneğin, kamu yararı ilkesi konusunda öğreticinin belli bir dünya

görüşü (partizan) “etik” öğretileri ve anlayışını dayatması ne derece sağlıklı olabilir. Gerçekte, partizan görüş doğrultusunda etik temeller üzerine planlamayı inşa etmek, mesleği tek bir paradigma ile açıklamak, o partizan emel ne derece yüce bir amaca hizmet ediyor olursa olsun öğretici biçiminin doğası itibarıyla etik olamamaktadır. Bu öğretiler olsa olsa ‘moral standartlar’ kapsamına girer, ki elbette bunların da öğrenciye tarafsız bir biçimde verilmesinde sakınca yoktur. Etik standartlar ise subjektif, belli bir yaklaşımın görüşleri olmayıp evrensel değerlerdir. Planlılıkta, örneğin, etik ilkelerin başında gelen kamu yararına bakışı da bu bağlamda ele almak gerekir. Planlama okullarında şimdiye kadar öğrenciye dayatılan öğretinin evrensel etik anlayışı olmayıp partizan “etik” moral değerleri olduğuna şahit olmuşuzdur.

Planlamanın Meslek Olabilme Gereklilikleri

Planlılar ne gerekçeyle kendi uygulamalarına (mesleği sadece kendilerinin icra edebileceği) ilişkin “meslek” etiketini kullanabilirler? Hangi meslek oluşumu kabullerine dayanarak bu etiketi hak edebilmekte ya da edememektedirler? Bu konuda bir sorgulamaya ihtiyaç olduğunu düşünüyorum. Fakat bir yandan da, planlamanın tipik mesleklerdeki meslek kavramının bazı temel özelliklerini yerine getirmediği düşünülür. Öncelikle, meslek olarak planlamanın hangi konumu hak ettiğine bir bakalım. Sonra da onun neden bir meslek olmanın bazı özelliklerini gösterip bazıları göstermediği konusunda bazı yargılara varılabileceğini gözden geçirelim.

Altı maddelik mesleğin temel gereksinimleri listesinden kontrol edecek olursak, en başta planlılığa ilişkin, özel bir “ihtisas”laşmaya götüren eğitiminin olması gerektiği açıktır. Her meslek için geçerli olduğu üzere planlama işiyle ilgili yapılacak uygulamalarda “beceriye” (skill) gereksinim duyulur. Her şeyden önce planlama da tüm mesleklerde olduğu gibi bir dizi meslek icraasına ve bu icraatın nasıl yapılması gerektiğine ilişkin kuramsal ve uygulamaya dair özel yöntemleri içerir, aynı zamanda bunların öğrenilmesi için de belli bir süre eğitim almayı. Bu bağlamda kişilerin planlama yetkisine sahip olabilmeleri için bir planlama okulundan mezun olması arzu olunur. Planlıların iddiası odur ki, diğer “komşu” meslekler (mimarlık, ekonomi, kamu yönetimi,

Planlamanın gerçek birinci görevi, potansiyel gücünü, kendisini topluma anlatması, kendisini “görülebilir” kılmasıdır.

Planlama mesleği, hem mesleğin kendi doğasından gelen dağılımı, hem de toplumsal misyonunu yerine getirememiş olmasından dolayı, meslek olmanın çoğu gerekliliklerini yerine getiriyor olsa da, istenen ölçüde başarı sağlayamamış durumdadır.

PLANLAMA
2004/2

sosyoloji, siyaset, vb) kendilerine planlama yetkisi verilse bile, kendi eğitimleri tüm gerekli bilgi ve beceriyi sağlayacak mesleki donanımı sağlama yeti ve süresine sahip olamazlardı, özellikle bugünün kentlerinin karmaşık yapısı göz önünde bulundurulduğunda. Dahası, disiplinlerarası bir alan olması nedeniyle, planlamanın bir çok diğer ilgili alanlardan gerektiği oranda ve diğer sahalarla iletişim kuracak kadar bilgi edinimlerine gereksinim duyduğu açıktır. Şu da belirtilmelidir ki, eğer plancılardan ziyade başkaları plancılık işine soyunursa, plan eylemi önemli oranda bu disiplinlerin etkisi altında kalıp belli doğrultulara yanlı bir yön takip eder hale düşebilecektir. Mesleğin tarafsız icraası kaybolacaktır; örneğin, bir müteahhit veya inşaat mühendisinin plan yapabildiğini düşünelim. Fakat, planlama yaparken tarafsız kararlar verebilecek midir? Kuramsal bilgi dışında öğrenciye, mesleğini daha iyi yapabilmesini sağlayacak belli 'teknik' becerileri de kazandırmak yararlıdır. İkincisi, gözle görülür mesleğe ait bir "entellektüel duruş" oluşmuşludur; yani planlama çok boyutluluk ve geniş (makro) bakış açıları gerektirdiğinden, plancılar entellektüel bilinç düzeyine yükseltilmiş eğitilmiş, meseleleri analitik açıdan değerlendirebilen, soyutlama becerileri olan insanlardan oluşmalıdır. Bu plancıyı diğer mesleklerden farklı kılan bir yapıda olmalıdır. Üçüncü olarak, toplum tarafından onaylanmaktadır ki, plancılık mesleğinin insanların kafasında hala fazla bir yer ettiği söylenemez. Planlama toplum gözünde, diğer yer edinmiş mesleklerde (avukatlık, doktorluk, mühendislik, vb) olduğu kadar hayatlarını doğrudan etkileyen bir meslek olarak değer bulmamaktadır. İşte bu yüzden plancıların insanların günlük yaşamları içinde "önemli yer tuttukları"na dair açıklamaları inandırıcı olamamaktadır. Gerçekten de plancılar şimdiki kadar insanların yaşamlarının bir-iki döneminde ve dolaylı bir etkileşim içinde yer tutmuşlardır. Önceden de değinildiği gibi, planlamanın herkese eşit mesafede ve "bireylere değil" tersine bireylere uzak duran, kamuya hitabeden (altruistic) bir meslek alanı olduğu gerçeği bilindiğinde, bireylerin yaşamıyla bu dolaylı teması nedeniyle mesleğin "ikincil" sırada kaldığı kabulü çoğu kez anlaşılır bir olgudur. Dördüncü şart olarak da, selahiyet (lisans olması) şartı aranır. Bu da dolaylı olarak yukarıda bahsedilen mesleğin toplumca onaylan-

mış olma gereksinimi ile bağlantılıdır. İşlerinin sağlam ve garantili yapılmasında, insanlar uzman kişilerle masaya oturup iş bağlantılarını yapmayı arzu ederler. Planlama eyleminde ise tartışmalı, çoğu zaman plancıların fikir birliği içinde olmadığı, ikircikli ve değişebilir durumlar söz konusu olduğundan, müşteri konumundaki insanlar, kendi istedikleri doğrultuda olduğu müddetçe ortaya çıkacak işlemin (planlama) bir uzman tarafından yapılıp yapılmadığını sorgulamayacaktır. Diğer taraftan, elbette plancı, haksız bir rekabet ortamı yaratması nedeniyle, her önüne gelenin mesleğini icra etmeye kalkışmasına müsaade etmeyecektir. Bu rekabeti yok etmek için sadece ve sadece planlama işleri ile iştiğal etmeye "lisans"lı kişilere gereksinim duymalıdır. Diğer mesleklerden olanların ayıklanması, bunların planlama pratiğinden men edilmesi ve bu noktada meslek odasının "duyarlı" çalışmalar yapması beklenir. Ancak, bu gereksinimin herkesçe bilinen bir yapaylığının olduğu da göz ardı edilemez. Bu, başta tartıştığımız "çıkar grubu" veya "cause" grubu olup olmama durumuyla ilgilidir. Şöyle ki; gereksinim, iş çevrelerinde doğru işin (planlamanın) ortaya çıkarılması konusunda insanların haklarını gözetmekten ziyade plancıların bizzat kendilerinin korunması konusundaki isteklerini dile getirmekten başka bir şey değildir. Gerçekte, Anglo-sakson kültüründe bazı yerlerde, sonuç ürün "tatminkar" olduğu müddetçe herkese açık rekabetçi bir çevre haksız görülmemekte ve hatta lisans şartı aranmamaktadır. Kısacası, herkes işini iyi yaptığını kanıtladığı müddetçe planlama işine girebilmektedir. Bu bakış açısına göre, plancıların gerekçeleri net olmayan A ile F arasında bir yeterli sıralamasına sokulması dahi anlamsız kalmaktadır. Beşinci gereksinim, diğer mesleklerden bağımsızlığı gösteren 'yetki' dir (otonomi). Mesleğin kendi kurallarının ve standartlarının belirlenmesinde, mesleğin icra edilmiş biçimi konusunda, planlama bir çok ülkede ilgili birlik (Oda) ve dernekler aracılığıyla otonomi oluşturur, ve diğer mesleklerin içlerine nüfuz etmesinden, haksız rekabetten korunmuş olurlar; örneğin mesleğin icrasında diploma esası aranır. Bu, kendi ilgi alanlarının kamuoyunda tanınması, kabul görmesi ve diğer mesleklerden farklılaşması açısından önemli bir aşamadır. Plancıların kendi hukuki düzenlemelerini (yönetmelikler, vs.)

kendilerinin yapması beklenir. Bu onların ayrı, kendi standartlarını ve etik kurallarını (ilkelerini) koyabilecek yeterlikte, organize olmuş otonom bir meslek olduğunu gösterir. Son olarak da, tüm plancıların tek bir vücut gibi plancının genel tavrını temsil edecek ulusal veya uluslararası düzeyde birlik oluşumlarla (Şehir Plancıları Odası, AESOP, AICP, APA vb. gibi) toplamda haklarını savunması ve tüzel anlamda sözcülüğünü yapması gerekir. Plancılar, bu şekilde belli konu ve durumlarda tavr almaları gerektiğinde bu güçlü oluşumları baz alabilmekte, birbirleriyle veya diğer kurumlarla iletişim halinde bulunabilecekleri platformlar olarak kullanabilmektedirler.

Yukarıda da belirtildiği üzere, Planlama, meslek olamamanın da bazı özelliklerini içerir; bu ya geniş bir alana dağılmış olmasından ya da özel meseleler üzerine eğilip onları çözebilen, insanlığın günlük temel problemlerine, ihtiyaçlarına odaklanabilme becerisi gösterememesinden de kaynaklanabilmektedir. Dağılımıktan kurtarmanın bir yolu, ya belli konulara ihtisaslaşmış plancılar ortaya çıkarmak ya da mesleğe dışarıdan insanlar kabul etmektir. Planlama dünyası bu süreçte elbette dışarıdan da uzmanları bünyesine katıp beslenecektir, ve bu insanların meseleler üzerinde söyleyecekleri olmalıdır. Bu gerçekler ışığında, gerçek “meslekten” bir plancı büyük bir olasılıkla yeni mezun olmuş bir genç plancı adayından çok, deneyimleri yüksek, ‘görmüş-geçirmiş’, pratiği fazla olan, çok değişik durumlarla karşılaşmış biri olacaktır. Planlamanın ‘insani’ yapısı nedeniyle belirsizlik ve öznellik çok yüksek olduğundan, genç bir plancıdan tıpkı bir mimar ya da inşaat mühendisinin seri halde evler üretmesi gibi planlar üretmesi beklenemez, ve bu nedenle de plancının, ürettiği bir-kaç plan üzerinden onun mesleki yeterliği konusunda bilgi düzeyinin ne olduğu kolayca ölçülemez. İşte, bu yayılmış süreç ve öznellik doğası gereği, kimse-den tam olarak planlama mesleğine itimat etmesi, plancıların işlerini iyi yaptıkları konusunda ikna olması beklenemez.

Sonuç olarak, planlama mesleği, hem mesleğin kendi doğasından gelen dağılımlık, hem de toplumsal misyonunu yerine getirememiş olmasından dolayı, meslek olmanın çoğu gerekliliklerini yerine getiriyor olsa da, istenen ölçüde başarı sağlayamamış durumdadır.

ŞEHİRCİLİK İLKELERİNE GÖRE PLANLAMA PRATIĞİNİN SORGULANMASI

Planlama ve şehircilik bilgisinin doğru uygulanması ile ilgili olan bu kısımda, burada tek tek yer verilemeyecek ölçüde fazla konu bulunmaktadır. Bunlardan özellikle etik kaygıların en yoğun yaşandığı belli başlı konular arasında kamu yararı ilkesi, planlamanın uzun vade sonuçlarına vakıf olma, katılımcılık ve azınlıkların plana etki etmesi, değerlerin (kültürel, tarihi, çevre, vb) korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması, ekonomik gelişme ve teknolojiyi takip etme (ve etkilerine vakıf olma), bilginin doğru ve yerinde kullanılması, paylaşılması, yere özgün planlar üretme vb, gibi konular yer almaktadır. Burada, şehircilik ilkelerine göre planlamanın etik eleştirisini en önemlisi olarak gördüğümüz ve hemen tümünü kapsayan nitelikte olan Kamu Yararı özelinde ele almayı uygun bulduk.

Kamu Yararı İlkesi

Belirsizlikte kalan ve tekrar ele alınması gereken konulardan biri de, toprak kullanımının optimizasyonunda bir yöntem olarak seçilen “serbest piyasa paradigması”nın kısıtlılıkları ile kentsel mekanın idaresinde önemli bir planlama aracı olarak görülen “kamu yararı” kavramının gerçek anlamları hakkında daha açıklayıcı betimlemelerin ne olduğu ve alternatif bakış açılarının neler olabileceği konusudur.

Kamu yararı anlamını gerçekte sosyalist veya kapitalist bakış açılarında bulmaz. Fakat, ülkemizde bu moral değerler kamu yararına bakışı dikte etmekte, ve meselelerin ele alınışına yön vermektedir. Bunlar sadece plancının birey olarak dünyaya bakışına yön verebilirler. Plancılar arasında kamu yararının anlamı, üstlendikleri role ve etik bakış açısına (deontolojik veya teleolojik) göre değişebilmektedir. Birincisine göre, özel hakların da içinde yer aldığı hakların korunması bağlamındadır (Howe, 1994: 62). İkincisi planlama politikalarının iyi ve kötü sonuçları arasındaki dengenin kurulması ile ilgilidir. Sonuççu (consequentialist) dediğimiz bu tavra göre, kamu yararı ilkesi daha politize bir konudur ve kültürümüzde “sosyal adaletin sağlanması” anlamına gelmektedir. Sosyalist plancı tipi Teleolojik yaklaşımı benimsemekle birlikte, bunun tek boyutu olan toplumsal olan tarafla ilgilendiklerini itiraf etmiş

olmaktadırlar, zira teleolojik yaklaşım iki temel kısımdan oluşur: Toplumcu Faydacı yaklaşım ve Bireyci (veya egoist) Faydacı yaklaşım (ki bu da kapitalist bakış açısına denk gelir herhalde). Faydacılık ise esasen kapitalist çıkışlı bir yaklaşımdır, ve bu yüzden bir paradoksa işaret eder. Kamu yararı ilkesini planlamanın bireysele ve özel çıkara karşıt şeklinde, sosyal adaletin dağıtılmasının aracı olarak görenler aslında Teleolojik yaklaşımın bir boyutuyla, salt ‘Toplumsal Faydacı’ yaniyla ilgilenenlerdir. Deontolojik tavrın etik anlayışına göre ise; kamu yararı hakların gözetilmesi ile ilgilidir, ve meşru olarak koruma altına alındığı devlet güvencesiyle sağlanmış hakların korunması gerekliliği anlamına gelmektedir¹. Bu hakların çelişmesi durumunda plancı hakları zedelemeyen çözüm üretmelidir. Plancı, bir anlamda kanun veya devlet namına diğer dışsal etkilerden bu ‘kollektif’ anlamdaki hakları korumakla yükümlüdür. Bu, elbette, kar amacı güden aktivitelerin önlenmesi pahasına yapılabilir, ancak burada anlaşılması gereken ince nokta, kar güdüsüne muhalif olmakla ilgili değil, koruma tarzının “mevcut yerleşik yapının korunması” ile ilgili olmasıdır. Buna mevcut mülkiyet de dahildir. Plancı, mülkiyet hakkına karışmamakta fakat mülkün üzerinde, sahibini ve toplumun her kesimini ilgilendirebilecek olan arazi kullanışı ve aktivite biçimine karışmaktadır.

Bu noktada Faydacılığın ne anlama geldiğine bir göz atmakta yarar var. Faydacı (Utilitarian) bakış açısında kapitalist değerler hakimdir; toprak bir metadır ve bir *amaca* (faydaya) hizmet etmelidir. Burada kastedilen *amaç*, topraktan elde *edilebilecek* maksimum ekonomik getiridir. Öyleyse, Bentham’ın ve Mill’in temel ilkesi olan “En Çokta Sosyal Mutluluk” ancak uygun arazi kullanımının getirilmesi ile sağlanabilecektir (Beatley, 1994: 33-4). Toprak denilen şey, öyleyse, piyasa terimle-

rine indirgenebilen bir şey olup “toprağın üretimi” terimi dile girmiştir. Arz ve talep mekanizmasında yerini almıştır. Yine, piyasa değeri olduğundan, güç göstergeleri arasındadır. Ve eğer ölçülebilir bir değeri varsa, her ne kadar bir çok değerlendirme kıstasları ve karmaşık hesaplamaları gerektirse de, karlarımızı en çoğa çıkarma bağlamında kar/maliyet analizlerini de gerektirir. Faydacı bakış açısında, topraktan en fazla faydayı elde etmenin etik sorgulama tabanı ise, anlamı hiç bir kimseyi zarara uğratmadan en azından bir kişiyi daha karlı hale getirmeye çalışmak olan ‘Pareto Optimality’ ilkesine dayanmaktadır. Bu kamu yararı tanımına da bu şekilde uyarlanmıştır. Fakat ne gerçek ne tüzel anlamda tarafı bulunan bir konu için bu problem teşkil eder; İlkeye göre, örneğin, çevre koruma konusu nereye dahil olacaktır?

Zamanla bu konuda pek çok kavram bulanıklığı ve anlam kayması olmuştur, ve zaten varolan çelişkilere yenilerini eklemiştir. Faydacı bakış açısı, pek çok noktada serbest piyasa paradigmasına hizmet ediyor olduğu konusunda eleştiri olsa da, çoğu zaman devletçi-müdahaleci bakış açısına hizmet ettiği bir gerçektir². Azınlıktakinin değil çoğunluğun faydasıyla ilgilenen ülkemizin planlama pratiğine uyarlanmış faydacı görüş kamu yararını, anladığı biçimiyle, çoğulun çıkarında görür. Herşeyden önce, bakış açısı oldukça “toptancı” olup, çoğu zaman toplumda ekseriyatı ve çoğul olanı soyut ve tüzel kişilik bağlamında kollayan bir yapı arzeder. Tıpkı, “devlet” kavramının soyutlanmış, bireylerden milyonlarca kilometre uzaklaştırılmış hali gibidir. “Kamu” denilen şey de toptan bir ekseriyatın soyutudur. Gerçek kişilere fayda anlamında bir şeylerin intikal edip etmediği tartışmalıdır. Bu özelliği ile yaklaşımın ne derece etik olduğu tartışılır. Sanıldığı aksine ‘Çoğulcu’ bir demokrasiyi, ve toplumun “genel” isteklerini dayatır. Diğer yandan, gerçek toplumun

¹ Örneğin, 18. madde uygulaması ile mülkiyeti “hamur” yapıyı yeniden hak sahiplerine aynen dağıtan anlayış Deontolojik olabilir. ‘Toplumcu Faydacı’ ise, hakedenlere yeniden dağıtmayıp mülkiyetin tümünü yeniden topluma kazandırma, ve eski hakları gözetmek-sizin yeniden bölüşüm istencini hissettirir.

² Faydacı yaklaşıma olan diğer eleştiriler şöyledir:

• Mutluluğu tüketimde arayan materyalistik bakış

• Ekolojistlerin düşüncesine göre, toprak gibi bazı değerler fiyatsızdır. kaynakların kıt olduğu ve faydayı en çoğa çıkarma yaklaşımının zamanla azalan verimleri getireceği gerçeği karşısında gerçekçi bir bakış açısı sunmadığı,

• Serbest piyasa ekonomisinin “kendini düzeltme” mekanizmasına rağmen, mekanizma bazen sorunlar yaşayabilir. Ve piyasa genel bir başarısızlık içine girebilir (ülkemizde sık rastlanan!) ve bu durumdan özellikle toplumun mağdur kesimleri oldukça etkilenebilir (örneğin; marketler kar göremedikleri gelir düzeyi düşük bölgelerdeki bayilikleri tamamen kapatırlar, ki bundan en çok erişim kısıtlı fakirler zarar görecektir).

en merkezinde bulunan özel mülk edinimi hakkı devlet müdahalesinin (dolayısıyla planlamanın) önünde en büyük engel olarak görüldüğünden, toplumun genel istekleri doğrultusunda değişime konu olabilmelidir. Bu bağlamda, sık sık kamu yararının (toplumun genel istekleri) özel çıkarların önüne geçememesinden yakınılır. Halbuki, sorunun temelinde kamu yararı anlamının, maksatlı, ya da bilmeden, çarpıtılmış olduğu görülmektedir. Bu yaklaşımda, özel mülkiyetin meşruiyeti tartışılarsun, deontolojik etik gereği planlama özelin mülk haklarını zedelememe konusunda çok dikkatli olmaktadır. Bu anlamda ise Deontolojik yaklaşım hiç de tepeden inme müdahaleci değil, bireyden yana gibi görünür. Zira, “Özel mülkiyet olmasaydı planlama eylemi daha gerçekleşebilir bir eylem olabilirdi” diyen bir bakış açısı ne derece “deontolojik” bir plancı bakış açısı olabilirdi. Mülkiyeti (mevcut yasal hakları) kaldırmaya niyetlenen bir yaklaşımın, mülkiyet sorununa “müdahaleci” olması beklenen planlama kurumuna gerek kalmaması nedeniyle samimiyetine güvenebilir miyiz? Aynı şekilde, bu görüş açısına göre, serbest piyasa koşulları içinde ve mevcut mülkiyet sistemi içinde plancı planlama yapamaz mantığı ortaya çıkmaktadır. Planlama mesleğinin genel başarısızlığını bu gibi “distopist” gerekçelere dayandırmak planlamayı kurtarmak değil, aksine varlık nedenini ortadan kaldırmak değil midir? Bugüne kadar mazeret konusu yapılan “Liberalizmde mülkiyet olgusu plancıya engel teşkil ediyor” (Tekeli, 1992: 49) savı bu anlamda, başka ideallerin gerçekleştirilmesi adına gereksiz yere plancıyı süreçten çıkararak, mesleği ümitsiz bir “mecra”nın peşine takmakta, plancıyı gerçek ideallerden ve etik değerlerden uzaklaştırmaktadır.

Benzer biçimde, Locke’un mülkü hak etme prensiplerine kanımca haksız ve yerine oturmamış gerekçelerle eleştiri getirilmiştir: Locke’ın ilk prensibi olan, “İnsanoğlu doğal kaynağı en başta sahiplenirken diğerlerine kaynaktan bol bol yetecek şekilde sahiplenmelidir.” prensibine şu eleştiri getirilmiştir: Eski çağlarda doğal kaynaklar boldu şimdi ise kıtlıklar dünyasındayız. (Tekeli 1992: 49); mal sahibi artık kaynakların kıt olması sebebiyle bu kaynağı hak etmemelidir, terketmelidir! Bu argümana göre, günümüz koşulları değiştiğinden mülk ya yeniden dağıtılmalıdır ya da topluma mal edilmelidir. Ne var ki, ilk çağlarda, doğal kaynakların kıt olmadığı zamanlarda elde edilmiş ve çoktan “kazanılmış” bir haktan bahse-

diyoruz. Ve, evrensel ilke gereği, kazanılmış olan hak geri alınmaz, veya kamu adına alınırsa da bedeli tazmin edilmelidir. Bu kural, dünyada artık tartışılmıyor bile. Kaldı ki, mülk bu süreçte belki bir çok kez de el değiştirmiştir. Yahut, veraset yoluyla kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Locke’ın ikinci prensibi olan “alınları” ile mülkü hak etme kıstası es geçilerek “veraset ile mülkün ikinci ve sonraki nesillere aktarılması haklı gösterilemez” yargısına varılmıştır. Veraset yoluyla olmasa da başka el değiştirme yollarından biri olan satın alma yoluyla başkalarının mülkiyetine geçmesi de bu anlayışa büyük bir olasılıkla ters gelmektedir. Halbuki, çağlar içinde mülk sürekli el değiştirmiştir; veraset dışında zaten başka yollarla da el değiştirebilmektedir. Bireyler para kazanıp, kazançlarıyla mülk edinebilmektedirler. Mülk edinme dürtüsünün ikelliğine işaret edip, bireylerin mal edinmek için çaba gösterme ve bu uğurda çalışma dürtüsünü de garipseyen bir anlayış olmaz mı bu? Pekala, insanlar gayri ahlaki yollarla, imtiyazla da mal mülk edinebildikleri gibi çoğu zaman da çalışıp kazanarak da edinebilmektedirler. Locke’ın çalışarak mülkü hak etme prensibi çift taraflı işleyen bir ilke gibi görünüyor. Emegün ve kazancın yüceltilmesinde, meşrulaştırılmasında kullanılan insanın temel güdü (hırs dahil) ve motivasyonlarından vazgeçilmesi, mal mülk edinme gerekçelerinden ödün vermesi insanlığın gelişimi adına uygun bir davranış olur muydu acaba? Bu dürtüler olmasaydı, emek için bir güdü ve gerekçe kalır mıydı? Sanırım bu soruların bir çırpıda karşılığının verilebiliyor olması zordur. Kısacası; Liberalizm plancının meşruiyetini ortadan kaldırmıyor, bilakis onu mülkiyet kaynaklı sorunların çözümüne davet ediyor, onu gerekli (serbest piyasa düzensizlikleri) düzeltmeler için gerekli kılıyor.

Mülkiyet hakkının bir boyutu da rant olgusudur. Liberal ekonomilerde eğer bir arsa gelişmeye açık bir potansiyeli doğal olarak barındırıyorsa, mülkün sahibinin bu potansiyeli değerlendirip arazi fiyat artışlarından olabildiğince yararlanması (irtifa hakkı talebi) da doğal olarak söz konusudur. Bir yandan da plancının bu tür spekülasyon amaçları engellemesi gerekeceği biçiminde planlama eylemi içerisinde bir çelişki oluşmuş bulunmaktadır. Ülkemizdeki planlama anlayışı çoğu kez rantın kenti kent yapan temel bileşenlerinden olduğu yadsınmış ve çoğu kez haksız kazanç gibi algılanmıştır. Kaldı ki, “rant

**Liberalizm
plancının
meşruiyetini
ortadan
kaldırmıyor,
bilakis onu
mülkiyet
kaynaklı
sorunların
çözümüne
davet ediyor.**

**PLANLAMA
2004/2**

oluşumuna aracı olmaması gerektiği” gibi bir yetki ve yükümlülük etik bir kural olarak plancıya söylenmemiştir, ve çoğu zaman plan dışı gelişmeler onun kontrolünde de değildir. Benzer biçimde, plancı planlama eylemi sonucunda, tüm çıkar gruplarına gelişme ve beraberinde en fazla getiri (rant) sözü vermekle de yükümlü değildir. Esasen, bu tür rant hesaplarını (kamuya yönelik hesaplar hariç) yapmak onun ‘altruistic’ mizacına uygun düşmemektedir.

Batı’daki anlamında Teleolojist yaklaşımın savunduğu gibi, tersine serbest piyasa ortamı uzun vadeli faydaları açısından korunmalı ve toprak en verimli kullanımlara ayrılmalıdır. Bu bakış açısında, bahsi geçen çevre değerlerini ve de mağduru korumaya yönelik “koruma faktörü” anlamında piyasa başarısızlıklarını düzeltecek mekanizmalar elbette devreye girmelidir. Burada planlamayı gerekli kılacak kaygı ise yaşamın (ya da mutluluğun) yalnızca ekonomik değerlerden oluşmayacağı gerçeğidir. Etik, ekolojik ve estetik değerler de vardır yaşamda. Örnek olarak, toprak ve kaynaklar gelecek nesiller için de korunmalıdır. Rekabetçi çevre, doğal olarak kar yapma güdüsüyle yola çıktıkça, söz konusu değerlere, sosyal maliyetler ve dışsal etkiler konularıyla da ilgilenmek isteyecekler geçit vermeyecektir, ve bu yapıyla plancıya, salt plancının ilgi alanına giren çetin koşullar yaratacaktır. Bu, bir bakıma plancının var olma sebebini destekleyen bir fırsat olarak görülmelidir. Bu açıdan, plancı liberal ortama bir şekilde kendini uyarlayabilmelidir.

Bir diğer buluş açısı, piyasada oluşan düzensizlikleri, serbest piyasanın yarattığı ama ortaya çıktıktan sonra ilgilenmediği dengesizlikleri düzeltmek, yukarıda bahsi geçen değerleri de korumak amacıyla devlet (veya planlama) müdahalesinin ancak piyasa merkezli stratejiler ile olması gerektiğini savunur (Şengül, 2002: 8). Bilhassa, başkalarına zararı veya bazen yararı olabilecek dışsal etkiler (veya dışsallıklar -externalities), müdahalenin (planlama) konusu olacaktır. Dışsallıklar, beklenmedik sonuçlarıyla, eşitsizlikler de yaratarak toplumun arzu ettiği gönencin gerçekleşmesi önünde sürekli engel teşkil edebilir. Ülkemizdeki biçimiyle salt Toplumcu Faydacılık’a göre, örneğin, bir kent tasarımında kendileri için özel yatırımlar yapılmadığında azınlıkta kalan özürü ve güçsüz kesimlerin durumu ne olacak? Bu yatırımları yapmak, Faydacı bakış açısında, topluma “külfet” olarak gözükecektir. Halbuki, büyük bir

kentte azınlık konumunda olan bir mahallenin haklarını tüm kente karşı savunmak da pekala bir kamu yararı olabilir. Örneğin, mahalleden bir çevre yolu geçirilmesi durumunda iki farklı bakış açısına sahip iki plancı, mahallenin elde edeceği yararı farklı açılardan algılayacaktır, ve kamu yararı şu biçimlerde yorumlanabilir (Howe, 1994: 68): (1) Ulaşım plancısı mahallenin otoyol ile hareketliliğinin ve erişiminin arttırılmasını fayda olarak görebilir, (2) Çevreci plancı, tersine, otoyolun mahallenin bütünlüğünü bölerek sosyal anlamda zararlara, ve çevre kirliliğine yol açabileceğini düşünebilir ve otoyolun yapılması gerektiğini söyler. Her iki plancı da kamu yararı gözeterek, farklı etik bakış açılarında doğru karar verdiklerini düşünmektedirler. Öte yandan, plan eylemi toplumun genel çıkarı yerine sınırlı bir kesimin çıkarına hizmet ediyorsa bu eylem de kamu yararı olamaz (Şengül, 1997: 11).

Çelişkilere neden olan bir nedenin de farklı tanımlama (veya tanımsızlıktan) kaynaklanabileceğini söylemiştik. Kamu yararı tanımı, her ne kadar literatürde sıklıkla kullanılsa da, layıkıyla yapılabilmemiş ve içi fazla açılmış bir konu değildir. Çoğu yerde kişinin algısına bırakılmıştır. Bazen yanlış anlamlar da yüklenebilmektedir. Kamu yararının tanımı ‘bireysel karın karşısında’ anlamında verilmiş olup, plancıları da bu kar güdüsüne karşı tavır almaya yöneltmiştir (Ersoy, 1997: 20-2). Bu görüşe göre, özel çıkara dair herşey planlamanın karşısıdır. Halbuki, liberalizmle (ve onun geride bıraktığı sorun alanlarıyla) birlikte planlama kurumunun stratejik öneminin artıyor olduğu gerçeği görülmek istenmemektedir (Şengül, 1997: 8). Kimi görüşe göre kamu yararı tanımı birey bazlıdır. Bu tanımlamalara Şengül’ün çalışmasında genişçe yer verilmiştir: Bireylerin ekseriyat toplamından çok yine bireysel ve kısmi çıkarların bir toplamı olarak değerlendirilir: toplum bireyler üstü bir varlık değil, bireysel çıkarların herbirinin toplamını, çoğul bir çıkarı oluşturmaktadır: yani, çoğulcu değil herkesi tek tek memnun etmeye yönelik genel bir çıkar da diyebiliriz (Şengül, 1997: 11).

Her halükarda, plancının kendi şahsi yorumu ve değerleri bağımsız bir etkense de, karar vericiye (amirlerine) olan yükümlülükleri veya genel olarak diğerlerine olan yükümlülükler de işin içine aynı oranda girmektedir. Kamu yararı ilkesini doğru belirleme de plancı öncelikle şu üçü arasında dengeyi bulabilmeli: (1) kamu yararı

konusunda kendi şahsi yorumuna, (2) kamudan kişilerin görüşlerine, (3) seçimle iş başına gelmiş bürokratin (amir vs.) görüşüne kulak vermelidir. Bir başka tanıma göre de kamu yararını gözetebilen planıcı, müşteri ve işverenin çıkarlarını toplum çıkarısıyla başarılı bir şekilde bir araya getirebilendir (Markuse, 1985: 6). Kamu yararı ilkesi, herşeyden önce, gözleri dolar işareti parlayan müteahhitten (çünkü onların amaçladığı kazanç hırsı ne mutlaka iyi ne de kötü olarak yargılanabilir) mahallesinde yeşillik görmek isteyen mahalle sakinlerine kadar her kesimi dinleyebilmeyi gerektirir. Bu anlamda, kamu yararı ilkesi planlama kurumunun şeffaf ve açık olmasını gerektirir.

Bir planlama biriminde “memur” olarak çalışan bir planıcının, amirine olan yükümlülükleri kişisel bazda olamaz. Yükümlülük, bir nevi temsili demokrasi mekanizması yoluyla kamuya karşıdır. Amir, rolü gereği kamuyu, toplumu temsil etmektedir. Temsili demokrasinin, bireyleri katılımcılıktan uzaklaştırması noktasında geniş eleştirilere (Tekeli, 1997: 14) maruz kalması bu duruma yeni bir açılım getirir mi konusu bir tarafa bırakılırsa, amire yapılan hizmet de dolaylı olarak kamuya yapılmış sayılmaktadır. Ne var ki, gerçek yaşamda karşımıza değişik durumlar çıkabilir. Böylesi durumlarda, emirlere katı bağlılık hedeflenen amaçlara ulaşmayı önler veya geciktirebilir de. Planıcı, bu amaçlardan uzaklaşmayı göze alabilecek midir?

Sonuç olarak, kamu yararı ilkesi dediğimiz şey, serbest piyasayı kontrol eden ve toplumun tüm kesimlerinin (ne çoğunluğun ne küçük azınlığın) mutluluğunu, ekolojinin ve azınlıkların da hakları da gözetilen, Rawlsian anlamda bir tanımlama olmaktadır.

PLANCILARIN ÇALIŞMA ESASLARI VE MESLEKTAŞLAR ARASI İLİŞKİLERE GÖRE ETİK SORGULAMASI

Planıcı Tipleri ve Roller

Planıcılar planlama kararlarında, çalışmalarında ve kamu yararının gözetilmesinde, önceden de belirtildiği gibi, etik değer seçmelerini, oyna-

maları gereken role göre belirlerler. Davranış seçiminde planıcı için temelde iki tür tipoloji yapmak mümkündür: (1) üstlendikleri role göre, (2) jenerik etik yaklaşımlara göre. Howe'a göre her bir tipolojiden altı adet kategori bulunmaktadır³. Buna göre altı değişik planıcı rolü ortaya çıkmıştır: Klasik Teknisyen, Pasif Melez, Teknisyen Aktivist, İşlem Planıcı, Gizli Politikacı ve Aktif Planıcı. Diğer yandan, yine altı jenerik etik yaklaşım tespit etmiştir: Sıg Deontolojist, Kamu Yararı Takipçisi, İşlemci Deontolojist, Gerçek Deontolojist, Kural Faydacı, Davranış Faydacı. Fakat, temelde iki uç (polar) ve bir arakesit planıcı türünün olduğu kesindir: İşverenine olan sorumlulukları aracılığıyla topluma sorumluluk duyan Teknisyen-pasif ('value-free', ağırlıklı deontolojist) planıcı ve doğrudan topluma karşı sorumluluk ile hareket eden Politik-aktif (ağırlıklı 'sonuççu') planıcı tipleri ile arada ikisinin ortası melez bir tür (Howe & Kaufman, 1985: 36).

Hizmet Edilen Kuruma, Meslektaşlara ve Topluma Yönelik Sorumluluklarla İlgili Etik Çelişkiler

En önemli sorunlardan biri şudur; özel planlama bürolarında ya da kuruluşlarında çalışan bir planıcı iseniz, Weber nosyonu dediğimiz meslek ve bürokrasi gerekleri arasındaki çelişkilerin çözümünde kişisel ve mesleki yol göstericiler neler olmalıdır? Eğer kamu kuruluşunda çalışıyorsanız, örneğin, bir ilçe belediyesinin planlama biriminde, imar müdürlüğünde çalışıyorsanız söz konusu 'etik yol göstericileriniz' farklı mı olmak durumundadır?

Weber nosyonuna göre, sistemik bürokrasi gerçekte objektifliği nedeniyle ideal olandır, ve herkese eşit mesafededir. Bu anlamda devletçi Weber yaklaşımı deontolojik etik bakış açısına uygun düşer ve planıcılığı siyasetten arınmış, salt bilimsel ve teknik esaslarla belirlenebilecek bir işleme indirger (Şengül, 2002: 11). Fakat bunun için, bürokratik bir sistem aynı zamanda şeffaf da olmalıdır, zira herkese aynı muamele edildiğinin görülebilir olması gerekir. Bu yüzden, bir kurumda, işveren (veya yönetici) ve çalışanlar 'ideal' bürokratik düzeni korumak için bir uyum

³ Bu konuda detaylı bilgi için Howe, E. 1994: 89-91

ve bütünlük içinde olmak zorundadırlar. Bu, elbette, sadakatle (loyalty), emirlere ve rütbeye itaat etme olgusunun güvenceye alınması ile başarılabilir. Buna 'kurumsal itaat' da diyebiliriz ve yaltaklanma, dalkavukluk gibi yanlış yorumlanmaması bu başarıda en kilit unsurdur (Howe, 1997: 47).

Ancak, plancının birden fazla "müşteri"ye karşı sorumlu olduğu düşünülürse (kurumlar, belde, girişimciler, vb), ve eğer genelde bu müşterilerin çıkarları pek çok kez rastlandığı gibi çelişiyorsa, bu plancının ne yapması gerektiği bir sorun olarak karşımıza çıkar. Weber'in ideal bürokrasisine göre, plancının içinde çalıştığı kuruma olan sadakati (veya kurumsal sorumluluğu), kurum ideal biçimde ve objektif çalıştığı müddetçe iyi sonuçlar verecektir. Peki ya, kurum iyi işlemiyorsa ne olacak? Ya da kurum hiç bir şekilde plancıya (mesleğine) gereken saygıyı göstermiyorsa ve sadece onu bürokrasi gereği veya kendi amaçları doğrultusunda araç olarak kullanmak üzere (Tıpkı, çoğu belediyelerimizdeki apolitik 'teknik çizer' tipi plancılarımız gibi!) istihdam ediyorsa ne yapmalı?

Değer çelişmesi yaşanan benzeri durumlarda olası üç davranış seçeneği belirlenmiştir: (1) Ses getirme (voice), yani, çelişme yaşanan durumda ilgili olumlu anlamda bir ikna çabasına girişme, (2) sadakatsizlik ('disloyalty' veya 'sabotage' olarak da geçer), çelişilen konuyla ilgili olarak olumsuz anlamda işi sürüncemede bırakma, işleyişi engelleme/ aksatma girişimlerinde bulunmak, ve (3) istifa (exit), işi bırakma veya mecaz anlamda işle artık ilgilenmemeye durumudur (Patton & Sawicki, 1986: 45-6). Plancının benimsemesi gereken iletişimsel rasyonalite ilkesi gereği, burada en iyi seçenek olarak birinci yol tavsiye edilmekte, diğerleri etik davranış ilkelerine uygun düşmemektedir.

Mesleğin doğası gereği, plancıdan sadece kendi kurumuna kısıtlanmış bir sadakati beklememeliyiz; toplumun her kesimine açık olup, toplumun "genel" çıkarlarına da "taraflica" olmalıdır. Bu varsayımlarımıza şu an için plancının kendi çıkarlarını gözdardı ettiğini varsayalım. Plancıdan aynı anda yapması beklenen daha çok üç temel rol vardır: Bunların en başında da sosyal değişim için bir etken/aktör olduğunun bilincinde olması gelir. Sonra, seçimle başa gelen görevlilere, amirlerine

hizmet etmek, ve daha sonra da planlama süreçlerinde koordinatör ve kolaylaştırıcı rolü. Özellikle çelişkilerin yaşandığı durumlarda beldenin genel çıkarlarını gözetten bir uzlaştırıcı olması önemle vurgulanır (Howe, 1994: 91). Diğer çıkar grupları ise plan amaçlarının gerçekleşmesinde rol oynayan araç unsurlar olarak kullanılmalıdır; onların salt kendi amaçlarının gerçekleşmesinde değil. Böylelikle, plancı kendi kurumuna veya diğer çıkar gruplarına olan sadakatinin de söz konusu plan amaçlarının gerçekleştirilmesinde araçsal olduğunun bilincinde olmalıdır, zira bu araçlar olmaksızın planlama eylemi ve gelişmeler zaten sağlanamaz.

Özel bir planlama bürosunda çalışan bir plancı olarak ise, kişisel etik anlayışımın esas olduğu biçimde, kamu yararı ilkelerini ve tarafsızlığı gözetten, herkesin çıkarına olan Weber nosyonunun sağladığı çalışma ortamının düzeniyle uyumluluğu korumayı isterdim. Bu durumda hem hizmet edilen sokaktaki vatandaşa, hem de kurum içindeki çalışanlara sadık kalınmış olur. Ne var ki, bilindiği gibi özel büro ve kuruluşlar nesnel (ve etik) planlama amaçlarından çok kendi özel çıkarlarını gözetmeye eğilimlidirler. Özeldede çalışan plancı konumunda, belki hem görev etiğini (sadakat) hem de kişisel etik anlayışımı (yani evrensel deontolojik ahlak: hakçalık, tarafsızlık gibi) birlikte gözetmeliyim. İşimi kaybetmeyi riske etmeksizin, kurumun (ya da planlama eylemlerinin) başkalarının (veya herkesin) da yararına olacak şekilde çalışması gerektiği konusunda patronumu ikna etmenin yollarını aramalıyım. Bu bir çeşit, "uçkağıt" veya sadakatsizlik gibi algılanmamalı, planlama mesleğinin doğası gereği arayol (negotiation) bulmaya çalışarak çelişkileri çözme girişimi olarak değerlendirilmelidir.

Kamuda bir planlama biriminde çalışmak durumunda ise, sanırım, bu türden bir çıkmazı çözümlenmek etik arayışında farklı bir yol gerektirmez. Yalnız, fikirlerimi ifade etmede daha özgür hissedirdim, çünkü işimi kaybetme riski özele kıyasla görece daha azdır. Bu açıdan kamuda çalışmanın avantajı daha fazladır denebilir. Bir bakıma, kamusal (veya devletin) planlama biriminin kendisini halka hizmete adanmış olduğunu düşünecek olursak ve politikacıların (özellikle belediye başkanları) onlara hizmet için seçildiklerini ve halkın taleplerini bu yüzden yerine getirmekle

yükümlü olduklarını düşünürsek bu tespit gerçekten doğrudur. Halbuki, özel büroda, öncelikle patronuma hizmet için oradayım; öncelikle onun özel çıkarına. Demek ki, bir kamu kuruluşunda, eğer planlama ilke ve amaçlarıyla ve toplumun ihtiyaçlarıyla çelişiyorlarsa, işverenlerime karşı çıkmam çok daha olası bir durum olmalıdır.

ÜLKEMİZDE PLANLAMA KONUSUNDA BELİRLENEN ETİK İLKELERİN ELEŞTİRİSİ

Tüm bu tartışmalarımızın ışığında, ele almamız gereken etik kaygılardan bir diğeri de, Şehir Plancıları Odasının (Daha doğrusu TMMOB'un) mesleğimize ilişkin etik ilkeleri ne derece yeterli düzeyde ele aldığı konusudur. Oda plancılara yeterli bir etik yönlendirme yapabilmekte midir? TMMOB'un yeniden ele aldığı "Mesleki Davranış İlkeleri" (Haber Bülteni, 2004: 25-6) gerçekte mesleğin etik ilkeleri biçiminde de yorumlanabilir ve bir dizi etik kuralı içerir. Makalemiz, revize edilip yayınlanan bu metnin, özellikle kamuda çalışan plancılara nasıl yardımcı olabileceği konusunda bir değerlendirme fırsatı olmuştur kanısındayız. Değerlendirmeyi oldukça eleştirel düzeyde tutmayı gerekli buluyoruz, zira bir çok kısmı olağan doğruları yansıtmaya beklenen (herhangi bir meslek odasının sahip olması gereken) metni savunmayı gerekli görmemeliyiz. Amaç, metnin daha da iyi hale getirilmesi olmalıdır. Başta da belirttiğimiz, makalenin genel sunuş şablonunu ortaya koyan: Mesleğin kendisinin etik sorgulaması, pratiğe dair sorgulama, ve meslektaşların hizmet ettikleri kurum, kişiler ve topluma olan sorumlulukları, benzer biçimde 'Mesleki Davranış İlkeleri' içerisinde şu başlıklar altında vücut bulduğunu görürüz:

- 1- Topluma ve Doğaya Karşı Sorumluluklar
- 2- Hizmet Verilen Gerçek ya da Tüzel Kişilere Karşı Sorumluluklar
- 3- Mesleğe ve Meslektaşlara Karşı Sorumluluklar
- 4- Kendilerine Karşı Sorumluluklar.

Oda'dan da temin edilebilecek metnin, burada her bir maddesi ele alınmayacak sadece genel eleştirisi yapılacaktır:

- Mesleki Davranış İlkeleri daha çok mesleğin hangi "kabul edilmiş" ilkeler doğrultusunda nasıl icra edilmesi gerektiği konusunda hazır-

lanmış, genel ahlak (etik) ilkelerine tekrar gönderme yapmayı gerekli görmeyen (ve belki bu yüzden içinde "etik" lafı kullanılmayan) bir manzume olmuştur. Özel etik çelişiklere de, örneklerle, gönderme yapmamaktadır.

- Belli bir etik öncelikler (belki bir tek "toplum yararı" ön plana çıkarılmış) kademlenmesine gidilmemiş, olası karşılaşılabilecek sorunlar tek yönlü ve üstü kapalı verilmiş fakat barışçıl çözüm vaadeden yapıda öneriler olmaktan uzak bir yapıdadır.

- Plancının bazı durumlarda nasıl tepkiler vermesi gerektiğine ilişkin (yere özgü ve bağlam duyarlı olmayan) kesin talimatlı bir kaç örnek verilmiş, fakat bunlar da açıkçası, kişinin nasıl tavır sergilemesi konusunda evrensel etik ilkelere göre değil belli bir moral bakış açısı bağlamında önerilmiştir.

- Kamu yararına hizmet olumlanabilecek şekilde sıkça dile getirilmesine rağmen, kamu yararının açık bir tanımının yapılmasına gerek duyulmamıştır (Halbuki teknoloji ve doğası üzerine girişte belli bir açılım var).

- Özel çıkar tamamen kamu yararının karşısına alınarak (kötü emel (!) olarak), çok yerde olumsuzlanmış, "...dizginsiz kar arayışları gibi..." bazı önyargı içeren gereksiz ve hamasi slogan ifadelerle, insanın doğal ve aynı zamanda temel içgüdülerinden olan kazanma, bencillik, hırs, mal ve mülk edinme, vb, gibi hasletler gereksiz biçimde yerilmiştir. Bu ifadeler bir felsefeye, inanca ait doğru görüşler olabilir, ama hala her kesimin fikir birliği içinde olduğu etik kurallar içinde yer alamazlar. O zaman, meslek belli bir görüş doğrultusunda manipüle ediliyormuş hissi oluşur. Etik bahsedilen öznel değerlerden kasıt bu değildir. Moral değerler, ancak şahsın kendi özel etik bakışıyla ilgili olabilir.

- Plancıya, bahsedilen etik kurallara uymadığı durumlarda herhangi bir yaptırım uygulanmamaktadır.

- Mesleğin icra edilişi hususlarında sorunların ele alınışı sığ düzeydedir.

- Planlamanın kendisinin temel sorunlarına çok az veya hemen hiç değinilmemiştir.

- Planlamanın topluma karşı sorumlulukları oldukça geniş ve genel olduğu anlamda belirsizleşmiştir.

TMMOB'un yeniden ele aldığı "Mesleki Davranış İlkeleri" gerçekte mesleğin etik ilkeleri biçiminde de yorumlanabilir ve bir dizi etik kuralı içerir.

Planlama mesleğinin başarısında, mesleğin öncelikle kendine ayna tutup, planlama paradigmalarında yer alabilecek etik açmazları çözmesi, bunun için de değişik düzeylerde etik ele alışı yapabiliyor olması gerekir.

• Ayrıca, daha özeldir ele alınması gereken plancının çalıştığı kurumuna, işyerindeki amirine karşı sorumluluk, ve dolayısıyla bir çelişki durumunda hangi tarafa öncelik verileceği konusu etik anlamda net belirtilmemiştir. Yalnızca, “Topluma ve Doğaya Karşı Sorumluluklar” başlığı altındaki 4. maddede yer alan “...mesleki yargıları hizmet verilen gerçek ve tüzel kişiler tarafından dikkate alınmıyorsa, onların talimatlarına kayıtsız şartsız uymayı reddederler...” ibaresi bu şekilde yorumlanabilir. Fakat, bu ifadedeki kesinlik bir “ara yol” arama, müzakere ile sorunları çözmeye seçeneğini sanki öğütlemekte, istifa (exit) seçeneğini önermektedir.

Ancak takdirle karşılanmalıdır ki, metnin özellikle toplumdaki güçsüzlerin lehine olabilecek, hakçalık ve sosyal adalet konularına özel bir önem atfettiği açıktır. Ayrıca, demokratik planlama süreçlerine değinilse de, salt plancının işi “bilen” uzman olarak nasıl yapması gerektiğiyle ilgili olup, katılımcılıkla ilgili veya başkalarının, (veya sadece diğer mesleklerden ve meslektaşlar) görüşü alınarak yapılması gerektiğine ilişkin bir etik yol gösterme çabasına rastlanamamıştır. Meslekler arası yetki sınırı konusu ise 27-30 Mayıs 2004 tarihlerindeki TMMOB Genel Kurulu’nda (38. Dönem) alınan kararlar arasında ele alınmıştır (ŞPO Haber Bülteni, 2004: 20-2). Yetki konusunda ise herkesin “sınırını bilmesi” gerektiği vurgulanmıştır.

Diğer, dürüst çalışma, bilgi kaynaklarına erişim, güvenilir bilgi üretme, meslektaşlarla uyumlu çalışma gibi, planlama eyleminde gerekli olabilecek olumlu unsurlar olarak not düşülürken, “Mesleki Davranış İlkelerine aykırı davrananlara yardımcı olmazlar; onlara hoşgörü göstermezler, etkinliklerinin içinde yer almazlar.” gibi uzlaşmazcı ifadeler yerine belki daha uzlaşıcı (plancının uzlaştırıcı ve çatışmaları önlemeci rolü gereği) ifadeler ve ilkeler yerleştirilmesinde fayda olabilir. Bilhassa, özel ve kamuda işverenin emri altında çalışan plancılar için bu ifadeler çözüm niteliğinde yol göstericiler olamamaktadır. Plancının, politik rolünden kasıt budur.

Genel geçer söylem tarzındaki, fazla detaya girmeyen temel ilkelerin, mesleği sınırlandırmayla ilgili meslek tanımlamasından değil, fakat daha çok plancıya, kendi deneyimleri bazında mesleki

kararlarını alırken, onu güçlü, arkasında destek bulan, özgür ve/fakat hangi durumda ne yapmasını bilen, kendine güvenen bir plancı tipi oluşturmak amacıyla yazıldığı düşünülebilir. Bunun bir nedeni de, her bir yerin (çalışma ve planlanan) kendi koşullarının özgün ve tekil (unique) olmasından (‘situation ethics’) olabilir, ve doğrudur da. Katı ve değişmez kurallar yerine, “geniş bir anlayış” (insight) kazandırmak, plancının körüne kural takipçisi olması yerine, özgür bir biçimde daha verimli ve yer özelinde problemleri ele alabilme yetisini kazanabilmesinde yardımcı olabilir. Plancı, böylelikle kendi karşılaştığı etik problemlerle yüzleşmek ve deneyimlemek, ve aynı zamanda yargıya varma pratiğine sahip olacaktır. Değişen durumlar karşısında zamanla yargı yeteneği de gelişecektir. Yine de uygulamada karşılaşılan bir çok ilgi çekici etik çelişki örneklerini metin içine yerleştirilerek, bunlara ilişkin açıklamalar getirilerek, zenginleştirilmelidir ki plancılar bu örnekleri kendi karşılaştıkları somut durumlarla da karşılaştırarak ilerdeki diğer benzeri durumlara karşı da bir yargı yeteneği geliştirebilsinler.

Yine, bu örneklerde, bir plancının, gerek özeldir gerekse de kamuda çalışma durumlarına göre bazı etik açmazları (örneğin; amirine ne dereceye kadar sadık kalması gerektiği) açıkça ele alınabilmelidir. Plancı hangi durumlarda ve hangi görevlerde yer alabilir, sorumlulukları nedir, sınırları nerede biter, ne tür davranışlar geliştirebilir, spesifik örneklerle açıklanmalıdır.

Yukarıdaki tartışmaların ışığında, Oda’nın etkin olması gereken konu, plancıların bir “çıkar grubu” gibi yerinin, öneminin ve toplumu dönüştürmeye yarayan rolünün diğer kesimlerce anlaşılmasını sağlamaktır. Diğer STK’lar gibi içinde “siyasal güdülenmelerin” bulunduğu, kendisinin kamuya yönelik (objektif) mizacına aykırı söylemler üretmemelidir. Oda, belli bir görüşü benimsemiş plancıyı değil, içinde her tür hayat görüşünü benimsemiş bir meslek topluluğunun tümünü temsil eden bir organdır. Genel olarak mesleğin, ve Oda’nın, aynı ideolojik görüşün ve dolayısıyla belli bir bakış açısının sonucu etik değerlerin de politize olması, ve sonuçta etik değerler olmaktan çıkıp partizan moral değerler haline dönüştüğü durumda plancının mesleğini icra etmesinde çelişkiye düşmesine neden olabilir. Zira plancı, mesleğin

önüne koyduğu belli görüş açısına elbette bağlı kalmalıdır, ancak karar almada kendi öz etik bakışına da yer vermelidir, ve hele ki bu bakış açısı mesleğin genel bakış açısıyla çelişiyorsa. Benzer şekilde, karşısında her tür görüşten “müşteri” olabileceği varsayımı da göz önünde bulundurulmalıdır.

SONUÇ YERİNE

Planlama mesleğinin başarısında, mesleğin öncelikle kendine ayna tutup, planlama paradigmalarda yer alabilecek etik açmazları çözmesi, bunun için de değişik düzeylerde etik ele alışı yapılabiliyor olması gerekir. Bu makalede, planlamanın üç düzeyde etik çözümlemesi belli başlı konular üzerinden olmuştur. İlk bölümde, mesleğin varoluş sebebinin etik sorgulaması yapılmış, plancının konumunu güçlendirmek için hem “çıkar grubu” olarak hem de başkaları için varolan bir meslek grubu olarak etkinliklerde bulunması gerektiği vurgulanmıştır. İkinci bölümde, mesleğin pratiğine ilişkin etik değerlendirme ağırlıkla kamu yararı özelinde yapılmış, kamu yararının salt özel çıkarın karşısında bir anlayış olarak kabullenmemesi gerektiği, değişik açılımları olabileceği belirtilmiştir. En azından, kamu yararı tanımı farklı açılardan açıklanmalıdır. Son bölümde ise, çalıştığı kurumlarındaki diğer meslektaşlara, işverene ve topluma karşı ne tür davranış biçimleri geliştirebileceği, bunda esasen plancıların oynadığı rolün etkisinde hareket ettikleri vurgulanarak, asli rolü olan “uzlaştırıcı” olarak etik çıkmazların giderilebileceği açıklanmıştır.

Ayrıca, plancının kendi etik bakışını belirlemede temel sorunun, deontolojik ve teleolojik etik bakış açıları şeklinde ayrışması ve dikte etmesinden, ve bunların çelişkilere neden olmasından ziyade, etik karar çelişmelerinde ilkelerin yanlış veya eksik tanımlamasından, etik değerler arasına hala sosyalist/kapitalist “etik bakışaçıları”nın (gerçekte ise etik olmayıp öznel moral değerlerinin) karıştırılmasından kaynaklı olabileceği belirtilmiştir. Bu anlamda, gerçek etik değerlerin öğrencyeye tanıştırılması, ve moral bakışaçılarının da yanısıra verileceği bir planlama eğitim sistemi uygun olacaktır.

Son olarak, tüm tartışma ışığında TMMOB’un revize edilerek yayınladığı, “Mesleki davranış İlkelerinin” eleştirisi yapılmış, özellikle söz

konusu metindeki belirsiz ve etik anlamda olmayan fakat “moral değerleri” ifade eden klişe slogan ifadelerin yerine, plancının uzlaştırıcı rolüne vurgu yapan ifadelerin konulması, plancının rolleri, kamu yararı, etik değerler gibi bilgilendirici tanımlamalara yer verilmesi ve etik çelişkilere bol örneklerle yer verilerek açıklamalar getirilmesinin yerinde olduğu düşünülmüştür.

KAYNAKÇA

- American Institute of Certified Planners 1994/1995 Roster. Washington D.C. AICP, s.II- x
- Beatley (1994), Timothy, Ethical Land Use: Principles of Policy and Planning, The John Hopkins University Press, Baltimore,
- Ersoy M. (1997), “Özelleştirme ve Planlama” Özelleştirme ve Kamu Arazileri (derleme), TMMOB Şehir Plancıları Odası, s.20-26
- Hosmer L. T. (1996), “The Call for Transportation Ethics” *Transportation Quarterly*, 50 (1), s.23-33
- Howe, Elizabeth, Acting on Ethics in City Planning, Center for Urban Policy Research, New Brunswick, NJ, 1994
- Howe E. & Kaufman J., “The Ethics of Contemporary American Planners”, *Ethics in Planning* (Der. Martin Wachs), 1985, s. 25-50
- Marcuse P. (1985), “Professional Ethics and beyond: Values in Planning” *Ethics in Planning* (Der. Martin Wachs), s. 3-24
- Patton C. V. & Sawicki D. S., (1986), *Basic Methods of Policy Analysis and Planning*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ,
- Şengül, H. T. (2002), “Planlama Paradigmalarının Dönüşümü Üzerine Eleştirel bir Değerlendirme”, *Planlama*, 2002/2-3, s.8-30
- Taylor N. (1992), “Professional Ethics in Town Planning” *Town Planning Review*, 3, s. 227-241
- Tekeli İ. (1992), “Kentsel Topraklarda Mülkiyet Kurumunun Varlığının Toplumsal Sonuçları ve Yeniden Düzenleme Olanakları Üzerine”, *Planlama* 92/1-4, s. 48-57
- Tekeli, İ. (1997), “Bir Demokrasi Projesi Olarak Yerel (Bölge) Planlama”, *Planlama*, 97/1, s.11-16
- TMMOB Mesleki Davranış İlkeleri, ŞPO Haber Bülteni, Şehir Plancıları Odası, Haz. 2004, N.148, s.25-26